Віктор Пузирков

професор, народний художник України

Пошуки художнього образу картини "Солдати (Побратими)"

Віктор Григорович Пузирков (1918–1999) — народний художник України, народний художник СРСР, лауреат Державних премій СРСР, Державної премії України ім. Т.Г. Шевченка, професор, у 1948–1999 рр. викладав у Київському державному художньому інституті — Національній академії образотворчого мистецтва і архітектури, у 1956–1999 очолював навчально-творчу майстерню станкового живопису, у 1970–1980 — завідувач кафедри живопису. Як досвідчений митець-педагог виховав не одне покоління талановитих художників.

У цих нотатках нема наміру широко висвітлювати роботу над темою названої картини, досконально аналізувати факти з історії мистецтва і робити узагальнюючі висновки. Мета автора — поділитися деякими міркуваннями, що виникали під час роботи над картиною "Солдати (Побратими)" (1972).

Загалом кажучи, війна — це не тільки стрілянина. Війна — це передусім неймовірно тяжка солдатська праця і велике солдатське терпіння. Такою й є основна ідея твору, яку я прагнув реалізувати у своїй станковій картині.

Сюжет твору не з'явився зненацька. До того ж він дещо автобіографічний. Те, про що розповідається в картині, сталося зі мною у далекі воєнні роки. На початку війни пішов добровольцем на фронт. У полку, куди мене направили, зустрівся з Олексієм Слободенком, студентом Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, котрий пізніше відіграв особливу роль у моєму житті й творчості. Власне, саме завдяки йому я лишився живим.

А сталося це так. Під час бою мене було тяжко поранено. Олексій знайшов мене непритомного і знекровленого. Під шквальним вогнем ворога, що займав вигідну позицію і прострілював місцевість, якою відходили наші війська, майже добу він витягував мене з поля бою, прикриваючись ботвинням бурякового поля.

Потім були госпіталі, важкі операції... Зі своїм рятівником Олексієм я втратив зв'язок. Та ось 1948 року, прочитавши у газеті про відзначення моєї картини "Чорноморці" Державною премією СРСР, бойовий товариш розшукав мене. Неможливо передати нашу радість від зустрічі, що невдовзі відбулася, адже ми вже й не сподівалися побачити один одного.

Саме під час нашої зустрічі Олексій порадив мені написати картину про солдатську дружбу, бойове побратимство, що допомогло нам вижити і перемогти. Я, звичайно, погодився і створив таке полотно. Що-

правда, майже через п'ятнадцять років. Хоча думка про нього постійно жила в мені. Час від часу я мимоволі повертався до цієї теми, та щоразу відкладав роботу, дедалі все більше розмірковуючи над сюжетом твору. Я немовби заново переживав той час, згадував минулі події, обличчя людей, які мене оточували. А для митця, як відомо, дуже важливо "врости" у час, вжитися у ситуацію і точно, до найдрібніших деталей відтворити у пам'яті ритм життя того часу, настрій, відчуття тривоги і т. ін. Наприклад, розбита на перегоні в степу цистерна, що відбивається в присмерковому світлі непогожого вечора, калюжа мазуту, що вилився в кювет, запах промоклої шинелі, похилений біля насипу телеграфний стовп з обірваними дротами — ці мотиви, що оживали в пам'яті, могли стати потужним поштовхом для активної роботи уяви та народження, хоча б і не ясного спочатку, образу.

Щодо задуму, про який мовиться, я почав відчувати якийсь неспокій, творче занепокоєння. І тому дедалі все з більшою настирністю й задоволенням обмірковував цю тему. Відчував, що задум сюжету, хоча ще й не чітко, але набуває обрису конкретної схеми, що поступово визріває композиція картини. Отож продовжував збирати по крупицях та обмірковувати різні деталі, але не поспішав вдаватися до графічного зображення їх, побоюючись можливого розчарування.

Виношуючи задум, необхідно, так би мовити, відійти трошки у бік, стати наче невидимим, безпристрасним свідком того, що відбувалося.

І коли вже з'ясується більш-менш завершена схема загального задуму, важливо, подібно режисерові, перейнятися діями кожного з персонажів, відчути їхні характери, тобто зажити їхнім життям — тоді персонажі вийдуть життєво правдивими і переконливими.

Зрештою, настав час втілити свої задуми у матеріалі. І я, звичайно, розумів, що це лише початок, що доведеться зробити багато чого додатково, що буде більше прикростей, аніж творчих радощів, що мене очікують нові сумніви стосовно того, як робити і що робити. Такою, очевидно, є творча доля художника.

Перші ескізи, на мій погляд, вийшли банальними ілюстраціями поодинокого військового епізоду. Хоча насправді так воно й було — літня спека, степом тягнуться косми чорного диму... Та композиційно ескізи все-таки вийшли слабкими внаслідок відсутності головного — психологічного, смислового акценту, акумулюючого у собі всю суть картини. Проте з боку колориту в них відчувалася емоційна напруга. Я рішуче відмовився від продовження роботи над виконаними варіантами. І знову роздуми, пошуки...

Завершуючи один з олівцевих начерків, відчув, що він може лягти в основу композиції. Спроба виконати цю композицію у кольорі підтвердила моє передбачення. Головне, що я, нарешті, зрозумів — це саме той напрямок, в якому слід розвивати ескіз. Необхідно йти шляхом створення образу, який розкрив би головну ідею картини: війна — то вогненне пекло, неймовірно важка праця, бойова злість і святе відчуття обов'язку. І усім цим має бути наділений солдат, який несе на собі пораненого побратима. І не біда, що ескіз вийшов сирим. У ньому я раптом побачив образ майбутньої картини, її зернину, її суть і повірив, що картина буде, що у своїх пошуках я вийшов на вірний шлях. Було ще зроблено багато начерків, рисунків з натурників, які найбільше відповідали образам даного сюжету. Така робота вкрай необхідна на підготовчому етапі, бо саме вона забезпечує глибше опрацювання образів персонажів, гостріше відчуття сюжету.

Але в процесі роботи знову виникли проблеми. Насамперед не зовсім чітко означилася ситуація того, що відбувалося. Був бій. Після нього — поразка. Адже це — 1941 рік. Відступаючі солдати пробиваються на схід трясинами й болотами. Але знову — це окремий випадок, і знову — це дрібнувато, хоча так було, так виходили солдати з оточення. Та не було основного, як мені здалося. Не було бою, справжнього побоїща, вогненного пекла, коли земля ставала дибом, коли були убиті й поранені, яких виносили з поля битви, тобто не було належного фону для посилення драматизму ситуації.

Звідси — знову пошуки і виникнення цілої низки ескізів та схем (всього їх було понад 15 !). Їх поєднує драматизм ситуації, напружений живописний лад і правдиве означення фону, але у композиційно-пластичному відношенні центральні фігури ще не були досить точно знайдені, особливо фігура пораненого танкіста. Непереконливим здавалося б тоді зображення тяжко пораненого, який іде самостійно, а, отже, наявність солдата, котрий його супроводжує, була б зовсім невиправданою. Більше того, у цьому варіанті намітилися два психологічних центри, які, зрозуміло, нівелюватимуть один одного. Довелося повернутися у трактовці центру картини до одного з попередніх варіантів і вже дотримуватися знайденого у ньому вирішення центру картини. Так з'явилася ще одна схема, яка й лягла в основу остаточного вирішення композиції.

Так саме завдяки наполегливим тривалим пошукам було віднайдено композиційну побудову, викристалізовано основну ідею і сюжет та колорит картини "Солдати (Побратими)".